

Fugl i samisk tro og mytologi II

Varanger samiske museum har i samarbeid med Bioforsk Svanhovd utarbeidet informasjon om fugler i samisk tradisjon i Varanger.



Faktaark for prosjektet «Fugleturisme i Midt- og Øst-Finnmark», et prosjekt i «Naturarven som verdiskaper (M)»

I førkristen samisk tro er det guder for de fleste gjøremål her i livet. Gudene har tilhold i himmelen, på jorden og under bakken. De har ulike egenskaper og elementer de hersker over, og de blidgjøres og gis takk ved hjelp av offergaver av ulikt slag. Mange av gudene har tilhold i naturen, der også ulike ånder lever, skjult for de fleste mennesker. Den samiske noaiden, derimot, har måter å kontakte gudene og åndene på. Noen ganger ved hjelp av fugler.*

Leibolmmái

Leibolmmái er samenes jaktgud. Leibolmmái – «oldermannen» – har tilhold i skogen, og skulle man på jakt – det være seg bjørn, rein eller fugl – og være sikker på jaktlykke, måtte man gi gaver til guden.

Offer

Samiske offersteder kan være spesielle naturformasjoner som utstikkende klipper og store kløyvde steinblokker, eller mindre steiner med spesielt utseende og trefigurer laget av mennesker. En slik offerstein eller trefigur kalles sieidi, seide. Seidene kan finnes i tilknytning til hellige fjell, sjøer, øyer eller nes eller i nærheten av viktige jaktområder og fiskevann.

Hverdaglige offer til seider kan være tran eller fiskeslo, jakt- og fangstprodukter som kjøtt og blod, eller små metallgjenstander og mynter (šiella). Offeret tilpasses hva man ofrer for og hvem man ofrer til.

Barbmoáhkka

Barbmoáhkka var en gudinne som rådde over alle trekkfugler. Samene hadde en forestilling om at det langt sør på jorden fantes et land der sola alltid skinte, og der trekkfuglene oppholdt seg når det var vinter i Norden. Dette landet kalte de Barbmoriika – «Barmolandet», et uttrykk som fortsatt brukes i ordet barbmolotti, dvs. trekkfugl. Barbmoáhkka tilkalte trekkfulgene fra dette sydlands land.

Thomas von Westen, presten som har fått æren for å kristne samene i Varanger og det øvrige Finnmark, forteller om en noaide som hadde et symbol på tromma – runeomma – han kalte Guorga, og som var fuglenes konge. Guorga betyr trane, og på samme måte som svanen sang solens avskjedssang om høsten, var tranen en bebuder av vårens komme, den varslet altså vår. Den var også trekkfuglenes anfører på reisen fra Barbmolandet, og måtte avlegge regnskap hos Barbmoáhkka på hvor mange fugler som døde og som overlevde, hvorpå Barbmoáhkka bestemte hvor mange fugler som skulle bli igjen hos henne mens hun sendte de øvrige rundt om i verden.

Noaiddeloddi/sáivoloddi

Noaidene* kunne ha hjelpeånder i dyreform. Svært ofte var denne var denne hjelpeånden en fugl, kalt noaideloddi eller sáivoloddi.

Ulike fugler har fungert som hjelpefugler og knyttet til noaiden. Begrepet sáivu/saivo er knyttet til en parallell verden der dyr og fugler, og til og med saivomennesker, kunne være samenes hjelpere; i andre samiske områder er Saivo dødsriket. I Varanger er begrepet særlig knyttet til vann og innsjøer, spesielt vann der fisken er feit og fin.

Det er vanskelig å peke ut bestemte fugler som noaidens hjelpere, og antakelig har det variert fra noaide

til noaide. Hos J.A. Friis (1871) beskrives noaidefuglene som av ulik størrelse, noen på størrelse med svaner, noen som spurver, andre som ryper, ørn, svaner, hegrer, orrhaner og hauker. På folkemunne trekkes gjerne hvite fugler fram, men også ravn og kråke.

Noaiden lokket på fuglen ved å joike, og fikk hjelp av den som veiviser på åndereiser, den brakte ham jaktutstyret når han skulle på jakt, og nyheter fra fjernt og nært. Saivofuglen hjalp også til med å passe på noaidens reinflokk og andre eiendeler, og kunne finne saker som var mistet. Fugler kunne også brukes for å

påføre andre noaider skade, og i følge Friis kaltes fuglene da for vuornes-lodde – besvergelsesfugl. Disse kunne ta noaiden på ryggen og fly av gårde.

**Noaidi er det samiske ordet for sjaman, i tidligere tider også kalt trollmann, heksedoktor og lignende.*

Kilde

Friis, Jens Andreas 1871. Lappisk mytologi, eventyr og folkesagn. Cammermeyer. Christiania.

© Terje Kolaas



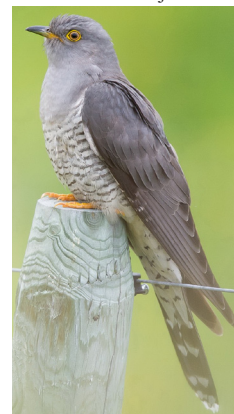
Svale - solens gjenkomsts fugl (bildet viser en sandsvale)

© Bjørn Frantzen



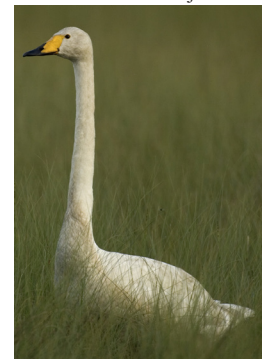
Trane - bebuder solens gjenkomst om våren

© Terje Kolaas

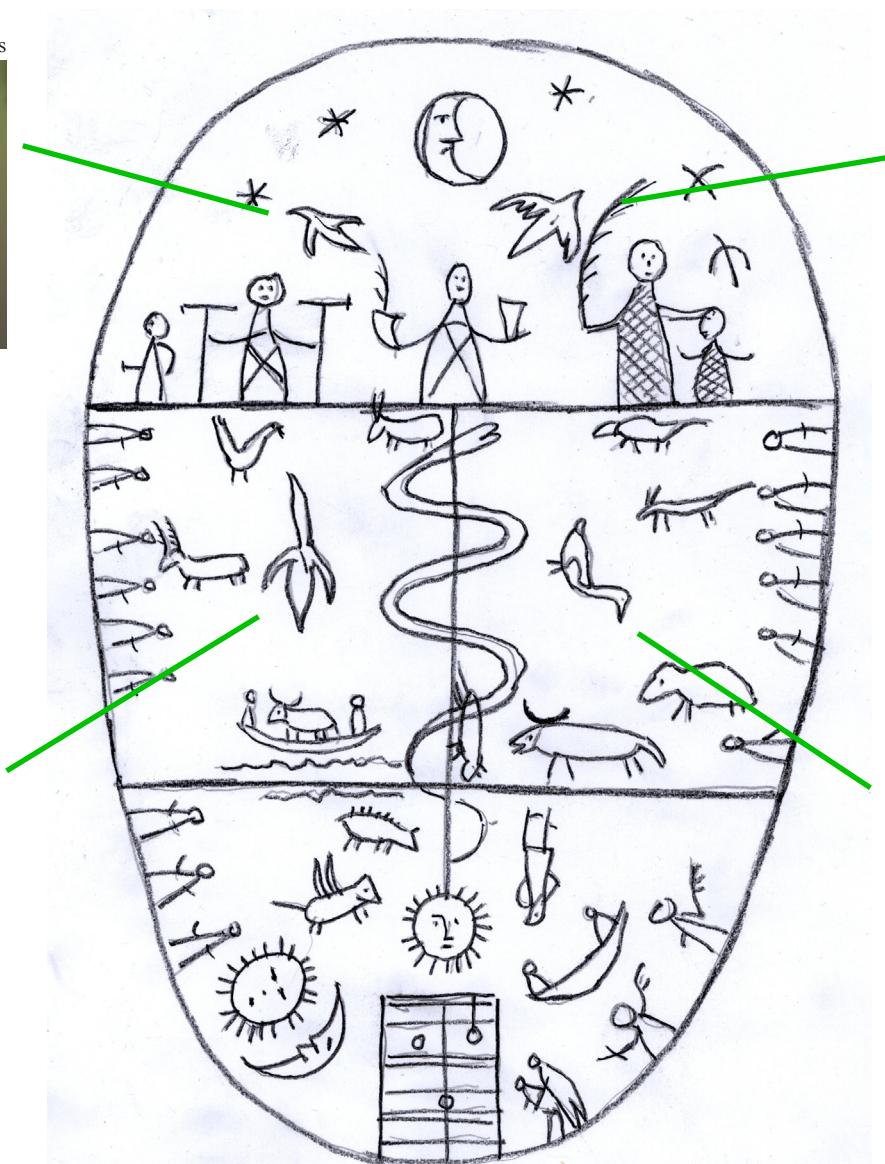


Gjök

© Terje Kolaas



Svane - solens bortgang og sørgesangs synger



Avtegning av rune-bomme i «Lappisk mytologi, eventyr og folkesagn», av Jens Andreas Friis 1871. Mange rune-bommer har fugler som en del av symbolene. Da samene ble kristnet ble de fleste trommene - også kjent som rune-bommer, konfiskert av prester og misjonærer. Kun et 70-talls trommer er bevart, fra Finnmark kun én tromme: noaiden Anders Poulsens (Poala-Ánde), som levde og virket i Nesseby i Varanger. Tromma ble konfiskert under rettsaken mot ham i 1691-92, som den siste av trolldomsprosessene i Finnmark. Tromma finnes i dag ved De Samiske Samlinger i Karasjok. Denne tromma har ikke fuglebilder, kun guddommer og bygninger. Du kan lese mer om samisk tro og mytologi på museets nettutstilling (www.saivu.com). Illustrasjon: Trond Haugskott